

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ В НЕСТАБІЛЬНОМУ СВІТІ

Чуйко Галина Василівна¹, Чаплак Ян Васильович², Комісарик Марія Іванівна³

¹ Кандидат філологічних наук, доцент кафедри психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3424-3348>
Researcher ID: D-9477-2016

² Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6763-2967>
Researcher ID: D-4081-2016

³ Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2819-4313>

UDC: 159.96

АНОТАЦІЯ

Стаття пов'язана з теоретичним аналізом розуміння поняття психологічної безпеки в психології та емпіричним дослідженням відчуття психологічної безпеки студентами – майбутніми психологами у плані їх схильності до ризику та прояву їх життєстійкості як передумови здатності особистості опиратися загрози небезпеки.

Зазначається, що потреба в безпеці та захищеності від різних загроз є фундаментальною потребою особистості, від задоволення якої залежить її подальший саморозвиток та самоздійснення, проте пересічна людина починає усвідомлювати це, частіше, втративши відчуття психологічної безпеки, а в наукових джерелах психологічна безпека частіше розглядається як засіб досягнення / отримання бажаного замість розуміння її як мети.

Проаналізовано тлумачення психологічної безпеки, її структури, рівнів та факторів, що її забезпечують, та її співвідношення з інформаційно-психологічною безпекою.

Відзначено, що ми схильні розуміти психологічну безпеку як відчуття людиною захищеності у безпечному світі та готовність його захищати та відновлювати у разі необхідності, наслідком чого є задоволеність людини життям.

Зроблено висновки, що життєстійкість і її складові та компоненти відчуття особистістю безпеки розвинуті у досліджуваних недостатньо. Проте, можна припустити, що психологічну безпеку частіше відчуває людина з розвинутою життєстійкістю та її складовими.

Ключові слова: психологічна безпека, захищеність, життєстійкість, залученість, прийняття ризику, контроль, схильність до ризику.

Постановка проблеми. Здається, сама об'єктивна ситуація, що склалася в Україні та світі в цілому у зв'язку з пандемією коронавірусу, активно і дещо повному висуває на перший план проблему психологічної безпеки особистості. Психологічна безпека особистості відноситься до тих надважливих феноменів, про які людина не думає, яких не помічає, і лише тоді, коли

втрачає її, активно починає турбуватися про її відновлення та підкреслювати екзистенційну цінність того, що втрачено. Саме тому проблема психологічної безпеки особистості продовжує залишатися актуальною. Додатковий стимул проблемі надає як ситуація нестабільності та непередбачуваності подій у світі, який, формуючи та розвиваючи інформаційне суспільство, починає

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Halyna Chuyko, Yan Chaplak, Mariya Komisaryk

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

активно непокоїтися щодо інформаційного виміру психологічної безпеки; впливу інформації на соціум та кожну окрему людину, далеко не завжди позитивний; про здатність інформації бути використаною для маніпуляції індивідуальною свідомістю та громадською думкою, так і обстановка невпевненості і цілковитої ненадійності життя в країні. Людина ж у такій ситуації не просто не відчувається безпечно, але, за переліком проблем, які виникають постійно, а їх потік – нескінченний, і всі їх необхідно швидко вирішити, навіть не встигає задуматися про власну безпеку в небезпечному світі.

Варто зазначити, що історія поняття безпеки взагалі та психологічної безпеки зокрема свідчить, що воно частіше використовувалося при вивченні поведінки і особливостей особистості в умовах різних екстремальних ситуацій (у тому числі професій, де можливі / типові такі ситуації); при дослідженні інформаційної безпеки суспільства і людини в ньому; у новій науці «психологія безпеки», у контексті психологічного захисту особистості тощо (Соломин, Шатровой, Михайлов, & Маликова, 2008). І, з одного боку, нам видається цілком закономірним, що значну кількість вчених, які вдаються до аналізу психологічної безпеки особистості, зараз цікавить саме проблема безпеки в екстремальних (небезпечних для життя) професіях, або інформаційна безпека в інформаційному суспільстві, проте з іншого, – вважаємо, що психологічна безпека пересічної людини у нестабільному, швидко змінюваному та повному різних загроз світі (зокрема, COVID-19) – принаймні, не менш цікава і важлива; можна навіть зважити на обставину, що життю за таких умов цілком підходять характеристики «екстремальності» таких професій: воно насичене неприємними несподіванками, раптовими загрозами безпеки, що вимагає від кожної пересічної людини фізичної витримки та емоційної стійкості, щоб справитися зі зростаючим психофізичним перевантаженням (Приходько, 2013).

А. Маслоу, який одним з перших ґрунтовно проаналізував динаміку психологічної безпеки особистості та порівняв характеристики людини, яка відчувається безпечно, та тієї, яка це відчуття втратила, психологічну безпеку розумів як «почуття довіри, захищеності та свободи, які відділяють від страху і тривоги, і,

особливо, відчуття задоволеності потреб індивіда у сьогоденні та майбутньому» (Maslow, 1942). Проте він наголошує, що розуміння психологічної безпеки цілком індивідуальне, а саме поняття надто складне для простого пояснення, оскільки, даючи статичний опис безпеки, упускається з поля зору найрізноманітніші можливі її динамічні вияви.

А. Маслоу вважав безпеку синдромом, елементи якого настільки переплетені, що представляють собою єдність різноманітності, що надає «загальний присмак» (general flavor) усьому, що відчуває чи думає людина (Maslow, 1942 : 331), оскільки кожний індивід прагне безпеки. Це не риса, не стабільний стан, наголошував учений, – А. Маслоу говорить про динаміку цього почуття, оскільки воно не є постійною складовою життя особистості, і людина, яка певний час відчувається безпечно, в наступний момент може легко втратити це почуття, відчувши загрозу небезпеки. І навпаки, у житті людина може почати почуватися безпечно. При цьому втрата цього відчуття супроводжується негативними переживаннями та поведінковими реакціями, пов'язаними з гострим бажанням його повернути і відновити.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема психологічної безпеки особистості стала об'єктом дослідження психології порівняно недавно, проте до теперішнього часу до його вивчення та розгляду звернулися досить багато науковців. Зокрема, розуміння цього поняття викладене в наукових доробках таких вчених: А. Маслоу, С.К. Рощина і В.А. Сосніна, І.О. Баєвої, Г.Г. Вербіної, Г.В. Грачова, І.І. Приходько, Н.С. Єфімової, Р.В. Агузумцяна та О.В. Мурадян, О. Костюченко, Т.С. Пухаревої, В.В. Остороухова, А.С. Харченко, О.Р. Ткачишиної та багатьох інших. Проте проблема психологічної безпеки настільки важлива, актуальна і масштабна, що безперечно потребує подальшого ґрунтовного аналізу.

Мета статті – теоретично проаналізувати феномен психологічної безпеки та її особливості і емпірично дослідити відчуття людиною психологічної безпеки у контексті її схильності до ризику та прояву життєстійкості як здатності опиратися небезпеці.

Робота базувалася на застосуванні таких **методів: теоретичних:** аналіз наукових джерел з проблеми

психологічної безпеки та осмислення і порівняння основних ідей їх авторів з наступним узагальненням та синтезом; *емпіричних методик*: визначення життєстійкості особистості С. Мадді (адаптація Д.О. Леонтьєва, О.І. Рассказової), оцінки схильності особистості до ризику О.Г. Шмельова, «Діагностика ступеня готовності до ризику» Г. Шуберта, «Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман. Методика діагностики почуття безпеки»; математико-статистичних методів *обробки*: описова статистика, кореляційний аналіз за Ч. Пірсоном (Pearson r).

Виклад основного матеріалу. Традиційно поняття безпеки імпліцитно чи явно пов'язувалося з безпекою держави щодо військової загрози. Власне, про це нагадує і таке сучасне розуміння психологічної безпеки: це «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» (Агузумцян, & Мурадян, 2009а).

Сучасний же період дослідження психологічної безпеки пов'язує її з феноменом ризику (власне, намагається відмежувати від нього благополуччя особистості як «відсутність неприпустимого ризику») – саме таке тлумачення безпеки з'являється в законодавстві країни, пропонуючи як різні соціальні заходи для його забезпечення, так і індивідуальні, зокрема, поводитися «обережно» (*Термін «безпека»*, 2020). З іншого боку, – тут акцентується увага на аналізі не загального поняття психологічної безпеки, а, власне, одного з її видів – інформаційної безпеки. Частково це зрозуміло, оскільки ми живемо в суспільстві, що розвивається за інформаційним типом, і ризики в ньому часто пов'язані саме зі зростаючою роллю інформації в соціумі і життєдіяльності людини (та збільшенням її потоку), а також з відносною новизною усвідомленої загрози, яку може містити інформація. Проте, вважаємо за необхідне наголосити: інформаційна безпека – лише один з аспектів загальної психологічної безпеки особистості, і саме від ступеня задоволення потреби людини в безпеці та захисті залежить, чи буде її по-справжньому хвилювати проблема інформаційної безпеки чи безпеки в Інтернеті. Це підтверджує теперішня ситуація в Україні та світі, що наразі склалася, перевівши значну частину життя людини в Інтернет-мережу: пересічна людина турбується зовсім не про інформаційну безпеку, втративши від-

чуття психологічної безпеки життя у непрогнозованій ситуації нестабільного світу, в умовах невизначеності. Для неї життєво необхідним стає відчуття стан психологічної безпеки особистості у безпечному суспільстві та світі.

Необхідно зазначити, що безпека не лише одна з базових потреб людини (за А. Маслоу), це важлива її цінність, значення якої цілком усвідомлюється, коли вона втрачається / руйнується, тому що пересічна людина, заглиблена у різні побутові проблеми, надто рідко задумується про власну безпеку в світі, нестабільному і часто (а в умовах COVID-19 – надто часто) насправді небезпечному. Навіть потрапляючи до неоднозначної і невизначеної за наслідками ситуації, вона зазвичай оцінює її можливі наслідки як позитивні чи негативні для себе, а не в категорії безпеки / небезпеки. Можливо, це результат розвитку цивілізації, що позбавив людину багатьох загроз, зробивши схильною недооцінювати можливі небезпеки і дозволивши задовольнитися в тій чи іншій мірі фундаментальні та вищі потреби людини. І навіть оцінка ситуації як небезпечної не позбавить сучасну людину бажання діяти.

На теперішній час в психології існує достатня кількість різних визначень феномена психологічної безпеки, проте досить часто багато з них в тій чи іншій мірі нагадують / повторюють перше її визначення російськими вченими С.К. Роциним і В.О. Сосніним (1995): «психологічна безпека – це такий стан суспільної свідомості, при якому суспільство в цілому і кожна окрема особистість сприймають існуючу якість життя як адекватну і надійну, оскільки вона створює реальні можливості для задоволення природних і соціальних потреб громадян у теперішньому і дає їм основу для упевненості в майбутньому». Ми розділяємо думку Т.І. Дринкіної схильної розуміти визначення психологічної безпеки за названими вченими «широким» тлумаченням смислу слова: «усвідомлене, рефлексивне та дієве ставлення людини до умов життя як таких, що забезпечують її душевну рівновагу та розвиток» (Дрынкіна, 2011).

Тоді як М.Ш. Магомед-Емінов (2011), слушно зазначаючи, що відчуття психологічної безпеки означає відсутність небезпеки, тобто визначається саме через відсутність своєї протилежності, робить висновок, що

таким чином психологічна безпека «не стверджує наявності чогось позитивного», а із цією думкою ми погодитися не готові. Вважаємо, що відсутність небезпеки у житті людини – не просто позитивне і цінне явище саме собою, з так само позитивними наслідками і можливостями, але й таке, що володіє непересічною цінністю для спокою та благополуччя людини та соціуму. Тобто безпеку варто вважати метою, а не лише засобом. Про це, зокрема, говорив А. Маслоу, зазначаючи, що, втрапивши це невловиме відчуття, кожна людина, з якою він спілкувався, прагнула усіма силами повернути його, відновити (Maslow, 1942).

У вузькому значенні слова, на нашу думку, психологічна безпека – це відчуття людиною захищеності як наслідку упевненості в благополучному завершенні сьогоднішнього і завтрашнього дня, задоволеності життям, стійкості до життєвих труднощів, наявності опори в житті. Тоді як психологічна безпека у широкому значенні поняття – це об'єктивно безпечні умови і ситуація місця проживання людини: безпека країни, яку створюють захищеність її кордонів, оточення і підтримка дружньо налаштованими державами; її високий соціально-економічний, політико-правовий та духовно-культурний розвиток, що забезпечує можливість саморозвитку кожного громадянина, розуміє непересічну цінність і неповторність кожної людини, сприяє її задоволеності життям й упевненості в майбутньому, що супроводжується відчуттям внутрішньої безпеки та душевного спокою. Це певною мірою нагадує нам уявлення Е. Фромма про суспільство, яке може задовольнити екзистенційні потреби людини та реалізувати її сутнісну природу: в ньому людина має «можливість підніматися над природою через творення», кожен «знаходить почуття самості, усвідомлюючи себе самостійним суб'єктом» (Дмитренко, & Чуйко, 2002 : 168), а система ціннісних орієнтацій людини не передбачає викривлення реальності.

На думку Н.С. Єфімової (2011), психологічна безпека особистості – це суб'єктивна оцінка людиною сприятливості умов навколишнього середовища для її життєдіяльності, особистісного та професійного розвитку. Згідно цього визначення, відчуття безпеки людині, зокрема, потрібне, щоб функціонувати і розвиватися, що мимоволі асоціюється у нас із поглядами гуманісти-

чної психології («повноцінно функціонуючою особистістю» К. Роджерса). А. Z. Cong і L. An визначили психологічну безпеку саме в дусі А. Маслоу, як передчуття, що може виникнути на основі оцінки небезпек і ризиків (фізичних і психологічних) для особистості та відчуття здатності / не здатності індивіда справитися з небезпеками і ризиками, переважно пов'язане з відчуттям упевненості та контрольованості ситуації (Wang, Long, Chen, & Li, 2019). У дусі традицій гуманістичної психології визначають поняття психологічної безпеки і Р.В. Агузумцяна та О.В. Мурадян (2009b : 42), як усвідомлення людиною «на рівні переживання як особистісного сенсу» ступеня відповідності її ідеально-бажаних уявлень про себе та своє місце у житті реально існуючому стану речей та певній життєвій ситуації. Вчені також зазначають, що аналіз наукової літератури з проблеми безпеки привів їх до таких висновків: відчуття психологічної безпеки – це суб'єктивне судження про те, наскільки оточення індивіда є визначеним і контрольованим, а також стан усвідомлення ситуації, що базується на його особистісних рисах; що психологічну безпеку частіше розуміють як емоційне переживання, залежне як від інтенсивності зовнішніх стимулів, так і від психологічних якостей індивіда, що проявляється в упевненості, що зовнішня ситуація є контрольованою, та передчутті індивідом страху (загрози) і впливає на його психофізичне здоров'я.

На нашу думку, більш ґрунтовним і науково досконалим є таке розуміння психологічної безпеки: це складна, інтегральна, «багаторівнева динамічна система, яка визначає рівень суб'єктивної захищеності людини, її здатність підтримувати оптимальний рівень свого функціонування, спроможність усвідомлення чинників і механізмів усунення зовнішніх і внутрішніх загроз, а також збереження оптимального стану функціонування і взаємодії на різних площинах соціально-психологічного простору життєдіяльності» (Костюченко, 2013 : 95).

Проте, психологічна безпека більшістю сучасних науковців визначається як стан (що нібито має свідчити про стабільність цього суб'єктивного відчуття), але цей стан, насправді, легко змінюваний (як зазначав ще А. Маслоу), на нього можуть вплинути найрізноманітніші фактори, як внутрішні, суб'єктивні, так і

зовнішні (ситуація або фактори соціального оточення), дуже нестабільний, динамічний за характером (І.О. Баєва). І, за суттю, починаючи з першого визначення психологічної безпеки, вчені перекладають проблему її забезпечення на особистість (Баєва, 2012; 2016), ігноруючи факт, що по-справжньому психологічно безпечною людиною може почувати себе лише в безпечному оточенні (середовищі). Проте справа в тому, що психологічна безпека – це завжди безпека особистості, адже навіть соціальне середовище у контексті його безпечності має особистісний смисл: це безпека оточення не сама по собі, а для людини всередині нього. Т.С. Пухарева (2016), зокрема, наголошує, що форми «забезпечення особистістю психологічної безпеки» можна поділити на активні (копінг-стратегії, вольові якості тощо) та пасивні (механізми психологічного захисту, окремі стилі поведінки в конфлікті). Зазначимо у цьому контексті, що психологічна безпека – суб'єктивне, але цілком реальне відчуття, і скориставшись як захисними механізмами, так і копінгамі, людина може вважати, що вирішила окрему проблему, але не відчутти при цьому психологічну безпеку, хоча й позбулася загрози. Науковець також виділяє фактори психологічної безпеки особистості, частина яких припадають на особистісні особливості. І навіть визначаючи функції психологічної безпеки, Т.С. Пухарева практично всі їх пов'язує з особистістю (Пухарева, 2016). Зокрема, виявляється, що без відчуття психологічної безпеки особистість може не бути активною в професії, не досягне професійної самореалізації, втратить працездатність і можливість самоорганізуватися в праці, може позбутися професійної ідентичності та оптимального стану в роботі, а також може погіршитися її професійне функціонування. Крім того, психологічну безпеку особистості можна розглядати як її «ресурсну якість», яка здатна забезпечити їх повноцінне автентичне буття за складних сучасних умов (Пухарева, 2016). Усе це, власне, зазначимо, доводить непересічне значення відчуття людиною психологічної безпеки у соціумі та світі. І.О. Баєва серед особистісних рис, що наділяють людину відчуттям безпеки, особливо виділяє стійкість особистості, яку розуміє як здатність індивіда керувати своїми емоціями, зберігаючи високу професійну працездатність і реалізуючи важкі завдання, не дивлячись на

суттєвий емоційний вплив, без надмірного напруження (Пухарева, 2016; Ефимова, 2011). При цьому науковець не помічає, що акцентуючи цю рису, мимоволі позбавляє відчуття психологічної безпеки, наприклад, депресивних чи тривожних (і багатьох інших) людей, хоча і вони можуть за певних умов почуватися безпечно. О.Р. Ткачишина (2019) натомість виділяє критерії психологічної безпеки в інформаційному соціумі, яким більше пасувала б назва ознак безпечності особистості: відчуття захищеності та задоволеність людини своїм життям, оптимістичні, позитивні переживання, внутрішня гармонія та спокій, упевненість в собі тощо. І.А. Баєва ж вважає, що психологічну безпеку можна визначити як здатність людини «опиратися зовнішнім і внутрішнім негативним впливам» (Баєва, 2016). Проте, зазначимо, що, на нашу думку, вирішивши окрему, навіть дуже психотравматичну чи екстремальну й небезпечну ситуацію чи проблему, неможливо одразу досягти стану психологічної безпеки (чи повернутися до нього), навіть, зокрема, через схильність сучасної людини до контрфактичного мислення, яке при негативному характері («низхідне») буде продовжувати фіксуватися на можливих / ймовірних негативних результатах (Чуйко, 2019 : 377).

Серед умов, які, за суттю, є ознаками чи проявами психологічної безпеки у професійній діяльності, Т.С. Пухарева (2016) називає особистісні властивості, що визначають ступінь вираженості у людини відчуття безпеки (зокрема, активність, цілеспрямованість, упевненість, схильність до прийняття ризику тощо). Далі науковець розглядає ситуацію ніби дзеркально і зазначає, що навіть власні властивості особистості можуть становити для неї загрозу втрати відчуття психологічної безпеки. Ці висновки, на нашу думку, означають, що в людини цілеспрямовано можна формувати якості, що допоможуть їй справитися із загрозами та проблемами та відновити почуття безпеки.

Тоді можна визначити такі умови відчуття психологічної безпеки особистістю у житті загалом:

наявність особистісних якостей / властивостей, що визначають ступінь переживання психологічної безпеки / небезпеки та відповідний рівень здатності людини проявляти стійкість перед психотравмуючими ситуаціями та проблемами / чинити їм опір;

наявність стійких, осмислених екзистенційних цінностей у житті особистості;

сприятливе середовище (соціальне, професійне) життя та розвитку;

використання позитивного життєвого досвіду (можливість опори на нього);

можливість і здатність до саморозвитку і самоздійснення, наявність умов для цього як «тут і тепер», так і в перспективі;

задоволеність життям.

Зокрема, Р.В. Агузумцян, & О.В. Мурадян достатньо влучно характеризує психологічну безпеку особистості як задоволеність наявним, упевненість у майбутньому, в здатності досягти поставлених життєвих цілей, у відчутті захищеності інтересів і життєвих цінностей особистості (Агузумцян, & Мурадян, 2009а).

Н.С. Єфімова, на відміну від переважної більшості вчених, пропонує досить коротке визначення поняття: психологічна безпека особистості – це суб'єктивна оцінка нею сприятливості умов оточення для її життєдіяльності та розвитку (Єфімова, 2011). Проте, на нашу думку, це не зміст поняття психологічної безпеки, це лише передумова, спроба, відчувши безпеку, оцінивши оточення як сприятливе для особистісної самореалізації, зберегти її в подальшому, не виходити за її межі, не позбавитися її комфорту. У тлумачному словнику також представлено коротку, але містку формулу / визначення поняття «безпека» – це «стан, при якому не загрожує небезпека, наявний захист від небезпеки» (Ожегов, & Шведова, 1992). Схоже розуміють психологічну безпеку Afolabi & Balogun (2017), як стан, в якому людина відчуває, що її оточення безпечно і вільне від загрози чи завдання їй шкоди. О.Yu. Zotova, & L.V. Karapetyan (2018) так само коротко-змістовно визначає поняття психологічної безпеки: це стан індивіда, коли він може задовольнити свої основні потреби в самозбереженні та прийняти власну психологічну захищеність в соціумі.

Та оптимальним (як за формою, так і за змістом) і таким, що вказує на її базову функцію, можна вважати таке визначення психологічної безпеки особистості: це суб'єктивне переживання особистістю захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є інтегральним психологічним явищем, яке забезпечує оптимальне

особистісне функціонування (Пухарева, 2016).

Зазначимо також, що інтегративність феномену «психологічної безпеки» ми вбачаємо не в тому, що його, на думку І.О. Баєвої (2012), можна розглядати з різних точок зору (як процес, стан, властивість особистості тощо, що об'єктивно забезпечується безпечним оточенням), а в структурній складності даної категорії, яка своїм змістом водночас передбачає наявність багатьох складових, зокрема, захищеності, життєстійкості, надійності, внутрішнього спокою і багатьох інших.

Ми також звернули увагу на логічні висновки Т.С. Пухаревої, зроблені в результаті аналізу наукової літератури з проблеми психологічної безпеки, про те, що психологічну безпеку особистості можна диференціювати залежно від сфери життєдіяльності, де вона виявляється, оскільки цей вияв різний за ступенем прояву (до прикладу, у стосунках зі знайомими та незнайомими людьми ми відчуваємося в контексті безпеки зовсім по-різному), та зауваження вченої, що можна говорити про специфіку прояву психологічної безпеки, залежно від віку та рівня соціалізації особистості. На нашу думку, ці висновки науковців також, по суті, доводять, що не існує абсолютної психологічної безпеки (Пухарева, 2016).

Та, коли науковець говорить про «абсолютний стан психологічної безпеки» як «вихідну модель», яка надалі поступово порушується, зазначаючи, однак, що цей стан здатний привести до ряду негативних наслідків, зокрема, до стагнації особистості або розвитку професійних деформацій (Пухарева, 2016), ми, у цьому контексті, схильні ще раз наголосити, що «абсолютною» психологічна безпека *de facto* не буває, а, якщо людині, яка переживає цей стан, так здається, – це лише ілюзія, уже в силу того, що це суб'єктивний феномен (навіть найближчі люди можуть не розуміти причин цього відчуття і не погоджуватися з його обставинами); що трактування чогось в категорії «абсолютного» передбачає повну об'єктивність оцінки, крім того, навіть за відчуття цілковитої, максимальної, на думку людини, психологічної безпеки, можуть існувати різні потенційні і об'єктивні ризики та загрози цьому відчуттю. Тому психологічна безпека – це відчуття людиною захищеності від різних загроз, перипетій і проблем, які можуть статися з нею в житті, що

включає її здатність подолати ці негаразди. І неможливо ні передбачити усі можливі загрози і створити й вчасно організувати різні заходи для захисту від них, ні виключити нелогічну, але цілком можливу випадковість. Отже, те, що людині здається цілком безпечним, насправді, і навіть для інших людей, може таким не бути (розуміння безпеки, як підкреслював А. Маслоу, досить індивідуальне). Однак це не відміння факту, що для людини важливо саме відчувати себе у безпеці, і не задумуватися, чому це так (і чи це насправді не так). Саме тому А. Маслоу потребу в безпеці вважав однією з фундаментальних психологічних потреб людини, що забезпечує її виживання, оскільки необхідність її задоволення виявляється одразу після фізіологічних потреб. За А. Маслоу, це потреба в безпеці та захисті, стабільності, законі та порядку, в передбачуваності подій і свободі від загроз різного типу, зокрема, від хвороби, страху і хаосу (Дмитренко, & Чуйко, 2002 : 16). Тобто «безпека» пов'язується з необхідністю захисту від різних загроз для здійснення нормального життя людини. І усвідомлення цього факту, тимчасовості відчуття психологічної безпеки, насправді робить її лише відносним станом людини, за сучасних умов – надто мало ймовірним, хоча й дуже бажаним і цінним.

І.О. Баєва (2016) схильна вважати, що психологічна безпека, так само, як і медична, чи генетична, включена до системи соціальної безпеки. Ми, однак, проаналізувавши можливість існування (прояву) соціальної та психологічної безпеки, дійшли висновку, що, оскільки індивідуальне відчуття психологічної безпеки можливе навіть без відчуття людиною безпеки соціальної (наприклад, захищеності з боку соціуму чи держави), а соціальна безпека може не забезпечувати психологічну безпеку окремої людини, – це поняття цілком самостійні, хоча певно мірою і співвідносні.

Про те, що людина почувається безпечно, можуть свідчити такі ознаки:

відчуття захищеності та психологічного благополуччя;

задоволеність життям в основному;

упевненість у завтрашньому дні, у можливості саморозвитку й самоздійснення;

віра в себе; упевненість у своїй здатності справитися з життєвими труднощами, якщо вони виникнуть

(самостійно з чи допомогою надійних друзів);

стабільність умов життя і відносна передбачуваність змін у зовнішньому середовищі, вільному від маніпулятивного тиску (соціального, інформаційного, політичного, релігійного, ін.) на особистість.

Цікавою вважаємо позицію А. Wolfers, який виділив дві сторони безпеки. На думку вченого, безпека в об'єктивному сенсі визначає відсутність загроз для цінностей людини, а в суб'єктивному – говорить про відсутність страху перед нападом на ці цінності (Zotova, & Karapetyan, 2018). Так, за суттю, відображаються безпека оточення для особистості та суб'єктивне відчуття безпеки самою людиною.

Крім того, важливою ознакою / наслідком відчуття особистістю психологічної безпеки є психологічна захищеність, яка розуміється науковцями як відносно стійке позитивне емоційне переживання і усвідомлення людиною можливості задоволення своїх базових потреб і успішної реалізації своїх прав навіть у несприятливій ситуації (Рапацевич, 2006; Раймова, 2014; Польшина, & Насибуллина, 2017).

Цікавим і закономірним є тлумачення складових психологічної безпеки І.О. Баєвою, яка розрізняє в ній психологічну безпеку середовища (оточення) та психологічну безпеку особистості. Ми схильні погодитися з таким поділом, проте вважаємо, що мова може йти про структуру соціальної або соціально-психологічної безпеки, судячи з визначення, яке приймає вчена, розуміючи психологічну безпеку як «стан суспільної свідомості», при якому як соціум, так і людина в ньому орієнтуються на надійність якості життя, що дає можливість кожному розвиватися, задовольняючи свої потреби, як повсякденні, так і в майбутньому, почуватися захищеним (зазначимо, що таке розуміння науковцем безпеки є похідним визначення, яке, згідно наукових джерел, вперше було введено в науковий обіг С.Рощиним і В.Сосніним у кінці минулого століття (Баєва, 2016; Уханова, 2013; Ткачишина, 2019; Катаєв, 2014; Костюченко, 2013). Оскільки, цілком можлива ситуація, коли окрема людина в суспільстві почувається цілком безпечно, тоді як інша людина, навіть поряд з нею, – ні. Тобто ми вважаємо психологічну безпеку не лише індивідуальним, але й суб'єктивним відчуттям, а суспільство може лише забезпечити зовнішні передумови

мови такого відчуття. У цьому контексті варте уваги розуміння психологічної безпеки як відображення у свідомості людини відповідного стану середовища, яке «в ідеалі має бути вільним від проявів психологічного насилля у стосунках людей», сприяти задоволенню їх потреб у міжособистісному спілкуванні, забезпечувати реальну психологічну захищеність його членів і, як відповідь – цінуватися самими людьми (Приходько, 2013). Принаймні, поділ психологічної безпеки на безпеку особистості та зовнішнього середовища акцентує, що це завжди двосторонній процес. Психологічна безпека – це інтегральне, системне поняття, і значиме воно лише у цілісному варіанті (формі), а не окремо, за складовими. Тобто, для того, щоб людина почувалася безпечно, недостатньо її здатності зберігати стійкість перед психотравмуючими впливами зовнішнього середовища і опиратися їм – це може виявитися лише ілюзією, якщо саме середовище не буде відповідати нормам безпечності. У випадку ж, коли людина відчувається безпечно, тоді як об'єктивна ситуація зовнішнього середовища такою насправді не є, мова може йти про ілюзію психологічної безпеки (Пухарева, 2016). Так, Т.М. Краснянська та В.Г. Тилець слушно зазначають, що «суб'єктивізм відображення безпеки» через індивідуальні особливості людини здатний привести до помилок у сприйнятті та оцінці значимості та ступеня загрозовності зовнішньої ситуації і створити таким чином ілюзію безпеки для конкретної людини (Пухарева, 2016).

Зазначимо, що причиною того, що відчуття безпеки може виявитися ілюзорним, вдаваним, є не власне суб'єктивність людини, як її сутнісна риса, а її нездатність адекватно оцінити як ситуацію, в якій вона опинилася, так і власну внутрішню позицію, можливість та здібності безпечно взаємодіяти з оточенням, наприклад, через самовпевненість. Проте, додамо: на нашу думку, суб'єктивне відчуття безпеки для людини значно важливіше, ніж об'єктивне його підтвердження. Хоча, незаперечно, що оптимальною є гармонія внутрішнього відчуття безпеки із зовнішнім його підтвердження / фундаментом.

І.І. Приходько пропонує власну, авторську модель структури психологічної безпеки, причому вважає, що вона відрізняється за звичайних умов та при

екстремальних умовах діяльності людини. Так, структура психологічної безпеки людини у звичайних (нормальних) умовах містить чотири компоненти: морально-комунікативний, мотиваційно-вольовий, ціннісно-смісловий і внутрішнього комфорту (Приходько, 2013). Тоді як в екстремальних умовах діяльності, на думку науковця, ця структура дещо змінюється і складається з морально-вольової урегульованості, стратегії подолання стресової ситуації, ціннісно-сміслового елементу та посттравматичного росту. Це, на нашу думку, насправді мало пояснює, як структура тієї ж психологічної безпеки однієї людини так раптово змінюється. А, якщо ми звернемося до думки вчених про значну роль особистості у забезпеченні власної психологічної безпеки, можемо припустити, що обидві структури мають водночас існувати в особистості, тільки одна – в латентному вигляді, активізуючись в екстремальній ситуації. Проте, навряд чи таку думку можна було б обґрунтувати, скоріше, легше припустити, що, раз це відчуття суб'єктивне, то кожен може розуміти психологічну безпеку по-своєму, і це *розуміння* може змінюватися зі зміною ситуації.

Р.В. Агузумцян та О.Б. Мурадян вважають за потрібне дещо умовно об'єднати значимі чинники психологічної безпеки особистості у три групи факторів / (відносно незалежних чинників психологічної безпеки особистості): це фактори *об'єктивного* порядку, що залежать від рівня розвитку суспільства та визначають рівень задоволеності основних потреб індивіда, фактори *об'єктивно-суб'єктивні*, що визначаються особистісним потенціалом адаптивних можливостей людини в межах соціуму, зокрема, її вмінням дотримуватися суспільних моральних норм, «уміння розуміти і приймати інших, бути соціально значимим» і прийнятим іншими; та фактори *суб'єктивного* порядку, що забезпечують відчуття психологічної безпеки особистості як індивідуальності. Сюди вчені відносять мотиваційно-сміслові бачення реальності та ставлення особистості до інших людей і світу в цілому (Агузумцян & Мурадян, 2009b : 42; Харченко, 2012: 444).

В.П. Соломін зі співавторами (2008) також називає три фактори безпеки особистості (але дещо інші): людський (різна реакція людей на небезпеку), середовища (особливості розвитку суспільства в цілому

му та ближнього оточення людини зокрема) та фактор захищеності (засоби, які може використовувати людина, захищаючись від небезпеки), тоді як інші науковці вважають, що психологічну безпеку можна розглядати на мікро- та макрорівнях, причому в макрорівні поєднуються і взаємодіють особистість та середовище її життя, а під мікрорівнем розуміють власні особливості особистості (Агузумцян & Мурадян, 2009а : 44). Додамо: на нашу думку, фактор захищеності не варто вважати самостійним, оскільки захищеність у психологічній безпеці особистості повинна забезпечуватися саме взаємодією захищеності і безпечності як середовища, так і самої людини.

В.Г. Маралов визначає навіть поняття «безпечний тип особистості» для позначення особистості, яка «здатна аналізувати ризики, передбачати небезпеки і загрози, що залежать або не залежать від її діяльності, уникати небезпеки і небезпечних ситуацій, у випадку ж необхідності – діяти грамотно, раціонально, цілковито відповідально та з розумінням того, що відбувається» (Пухарева, 2016), тобто опис безпечного типу особистості по суті схожий / асоціюється у нас з агентом 007, оскільки «передбачати небезпеки і загрози», враховуючи фактор їх випадковості, пересічна, ординарна людина навряд чи здатна.

У структурі психологічної безпеки І.І. Приходько (2013) виділяє три її рівні: високий, що характеризується стабільною безпекою, стійкістю особистості до різноманітних і різноспрямованих впливів; низький – відсутність психологічної безпеки, що сигналізує про схильність особистості до зривів у її функціонуванні; та рівень нестійкої психологічної безпеки, що коливається від першого до другого рівня безпеки під впливом різних сил. Додамо також, що І.О. Баєва називає ці рівні більш логічно – станами безпеки, не змінюючи характеристики (Баєва, 2012).

У даному контексті варто зазначити, що відчуття психологічної безпеки є абсолютним поняттям лише в тому сенсі, на нашу думку, що людина або відчуває психологічну безпеку, або ні, і не може відчувати себе безпечно по відношенню лише частини світу (включаючи себе), навіть на 99 %: адже і відчуття загрози чи небезпеки на той єдиний відсоток, що залишається, руйнує відчуття безпеки в цілому. Вважаємо, що

відчуття людиною безпеки не може містити виключень: не можна почуватися безпечно і захищено в цілому, якщо наявний хоча б один об'єкт – потенційний носій (джерело) небезпеки.

І.І. Приходько (2013) натомість досить слушно і обґрунтовано, як на нас, вважає, що емпірично можна виділити чотири рівні психологічної безпеки: рефлексивний (відображає суб'єктивну задоволеність обраним напрямком життя та результатом слідування ним), життєвої концепції (співвідноситься з цінностями і смислами життя особистості і не залежить від ситуації), життєстійкості (конкретні мотиви реалізації життєвої стратегії, що дозволяють трансформувати негативні події життя у нові можливості) та життєздатності (конкретні способи реалізації цілей і мотивів діяльності та саморозвитку особистості).

Нарешті, Н.С. Єфімова (2011) пропонує три інші рівні психологічної безпеки. На першому, згідно науковця, здійснюється оцінка і первинний аналіз оточення за критерієм «безпечно / небезпечно» на основі обробки інформації; на другому – вторинна оцінка і аналіз дійсності та прогнозування безпечного майбутнього через призму особистісних рис людини; на третьому відбувається прийняття рішення та реалізація безпечної поведінкової моделі. Зазначимо, що, на нашу думку, це не зовсім схоже на власне структуру психологічної безпеки, швидше, на модель послідовної оцінки ситуації та безпечності середовища і оточення для людини, оскільки висновок, що діяти в певній ситуації безпечно для людини, не означає, що вона насправді відчуває психологічну безпеку в цілому, тобто мова йде не про безпеку особистості, а про безпечність середовища / ситуації з погляду конкретної людини у конкретній ситуації.

В подальшому розгляді варто зазначити, що, якщо поняття психологічної безпеки і безпеки взагалі найчастіше використовується при аналізі екстремальних ситуацій чи професій, пов'язаних з такою діяльністю, з небезпекою і ризиком, то інформаційна безпека аналізується в контексті безпечності впливу розвитку інформаційного суспільства на людину та її психіку.

Саме тому інформаційну безпеку науковці розуміють як захищеність людині від шкоди, яку може завдати психіці, сприйняттю реальності, ставленню до

світу, себе й інших людей та успішному, вільному від зовнішнього тиску розвитку особистості неповна, неправдива, недостовірною, «фейкова, безмістовна та відверто безглузда» і несвоєчасна (Чуйко, & Зварич, 2019 : 37) інформація, особливо це стосується інформації, отриманої з Інтернету, який залучає людину до віртуального світу, приваблюючи її відчуттям вседозволеності.

До речі, Г.В. Грачев (1998) аргументує, чому саме інформаційна безпека людини в суспільстві зараз стає актуальною проблемою, що широко аналізується в психології: сучасне розуміння безпеки, враховуючи інтереси особистості, інформаційного суспільства та держави, ставить завдання вивчення саме інформаційно-психологічної безпеки. Р.В. Агузумян, & О.В. Мурадян (2009b : 41) також зазначають, що в наш час розробка проблеми психологічної безпеки відбувається з урахуванням впливу інформації на життя людини та суспільства, оскільки інформаційно-психологічний вплив здатний загрожувати безпеці особистості. І в цьому контексті в певному сенсі перехідним (до інформаційної безпеки) розумінням безпеки психологічної вважаємо таке її визначення: це стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта і можливості розвитку в умовах інформаційної взаємодії з оточуючим середовищем (Грачев, 1998; Остроухов, 2010). Додамо: постійного інформаційного впливу на неї перманентних потоків різноманітної за якістю, кількістю та надійністю інформації. Тоді своєрідним переходом від трактування безпеки як інформаційної до розуміння її психологічного змісту є, на нашу думку, інше її тлумачення: психологічна безпека – це стан захищеності психіки особистості від негативного впливу інформаційних факторів, що проявляється в проблемах, пов'язаних з формуванням як адекватної поведінки і розвитку цілісного соціального суб'єкта так і ставлень людини до світу і себе в ньому (Вербіна, 2013). Тоді як Т.С. Кабаченко (2002) психологічну безпеку розуміє як стан інформаційного середовища і умов життєдіяльності людини чи соціуму, який не порушує їх цілісність, адаптивність і функціонування та подальший розвиток.

У проведеному, згідно мети цієї статті, емпіричному дослідженні вибіркою стали студенти II-IV кур-

сів Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, майбутні психологи (n = 91), вік опитуваних – 18-22 роки. Використовувалися такі методики:

методика С. Мадді (адаптація Д.О. Леонтьєва, О.І. Рассказовой) (*Тест життєстійкості*, n.d.), що діагностує життєстійкість (за С. Мадді) та її складові: залученість, контроль і прийняття ризику, – шляхом відповідей респондентів на 45 тверджень методики і оцінювання вибору відповіді в межах [0; 3] балів («ні» - 0 балів; «так» - 3 бали). Підсумовані бали зіставляються з нормативами середніх показників і стандартним відхиленням, на основі цього робиться висновок про рівні прояву життєстійкості особистості та кожної з її підшкал у респондентів;

методика О.Г. Шмельова (*Дослідження схильності*, n.d.) призначена для оцінки рівня схильності опитуваних до ризику як риси характеру. Вона містить 50 тверджень, з якими респонденту потрібно оцінити свою згоду / незгоду. Показник підраховується відповідно до кількості збігань результатів опитуваного з ключем до методики. Опитувальник містить також шкалу ширості, результат за якою, більший 8-ми балів, свідчить про нещирість відповідей за методикою в цілому (недостовірність результату). За шкалою схильності особистості до ризику (важливість цієї риси для прогнозування процесів прийняття рішень підкреслює автор методики) можна максимально набрати 40 балів. І, чим більше балів набрано респондентом, тим вища його схильність до ризику. При цьому показник до 11 балів відповідає низькому рівню прояву цієї риси, а 30 і більше набраних балів означає високий рівень схильності до ризику як прояв відповідної риси характеру респондента;

методика Г. Шуберта «Діагностика ступеня готовності до ризику» (*Методика діагностики*, n.d.) визначає готовність респондента здійснювати ризиковані дії на основі відповідей опитуваного на 25 запитань методики. Автор пропонує широку шкалу оцінювання результатів: від «+ 2» балів – «цілком згодний» до «- 2» – «абсолютно не згодний» - 5 варіантів оцінок. У підсумку всі бали додаються з урахуванням їх знаків. Значення результатів опитувальника – від «- 50» до «+50» балів. При цьому отримані респондентом від «- 10» до «+10» балів відповідають середньому рівню по-

казника готовності опитуваного до ризику, результат, менший від цього показника свідчить про надмірну обережність респондента, а більший – про значну схильність ризикувати, що, на думку автора методики, пов'язане з низькою мотивацією уникнення невдач;

Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман (адаптація О. Кравцової) є *методикою діагностики почуття безпеки (World Assumptions Scale, WAS) (Шкала базових, n.d.)*. На думку автора методики, почуття безпеки засноване на 3-х категоріях когнітивних базових переконань, що складають ядро нашого суб'єктивного світу: віри в те, що у світі більше добра, ніж зла (це ставлення до інших людей та світу в цілому); переконання, що світ наповнений сенсом (що події в цілому не випадкові, а відбуваються за законом справедливості) та переконання у цінності власного Я (упевненість людини, що вона є хорошою, правильною у поведінці та удачливою). Автор методики використовує широку систему оцінок: від 1 балу – «абсолютна незгода» – до 6 балів – «цілковита згода» (з 4-ма проміжними градаціями). При цьому бали за окремими питаннями при оцінці інвертуються. Опитувальник містить 32 твердження для оцінки їх респондентами. В результаті діагностуються 8 шкал (прихильності світу (BW); доброти людей (BP); справедливості світу (J); контрольованості світу (C); випадковості як принципу розподілу подій (R); цінності власного Я (SW); ступеня самоконтролю (SC) та ступеня удачливості (везіння) (L) опитуваного), які можуть, поєднуючись, оцінюватися як три узагальнені напрямки ставлень: 1) загальне ставлення до прихильності зовнішнього світу (середнє арифметичне комбінації BW і BP); 2) загальне ставлення до осмисленості світу (середній показник суми балів за шкалами J, C та реверсивним R) 3) переконаність особистості стосовно власної цінності (середнє арифметичне суми SW, SC та L). Автор методики зазначає, що нормативні показники за кожною шкалою повинні бути вищі середнього, тобто не менше 3,5 балів. Менший за значенням показник свідчить про необхідність психологічної підтримки індивіда, більший – є підґрунтям для оптимістичної оцінки психологічної стабільності особи у повсякденному житті та відчуття нею психологічної безпеки.

У результаті було виявлено:

- за методикою С.Мадді:
- середній рівень виявився домінуючим за кожним з показників та за загальним показником життєстійкості;
- за показником залученості найменше респондентів, порівняно з іншими показниками методики, виявили високий рівень показника (лише 9,89 % вибірки);
- показники залученості (активного включення до подій життя), контролю (як здатності впливати на те, що відбувається навколо людини) та життєстійкості загалом у значної частини респондентів проявляються на низькому рівні (42,86 %, 20,88 % та 24,18 % відповідно), тоді як показник прийняття виклику / ризику (готовність до дії навіть без гарантії її успішності) – на високому (у 41,76 % досліджуваних);
- загальний показник життєстійкості (розуміння людиною своїх реальних можливостей) у більшій частині респондентів – на середньому рівні прояву (у 62,64 %), адекватно високо життєстійкість розвинута лише у 13,19 % опитаних;
- середній показник життєстійкості у вибірці – 75,97 балів – відповідає середньому рівню прояву, як і середні усіх шкал методики, що дозволяє констатувати, що життєстійкість опитуваних в основному розвинута, але недостатньо.

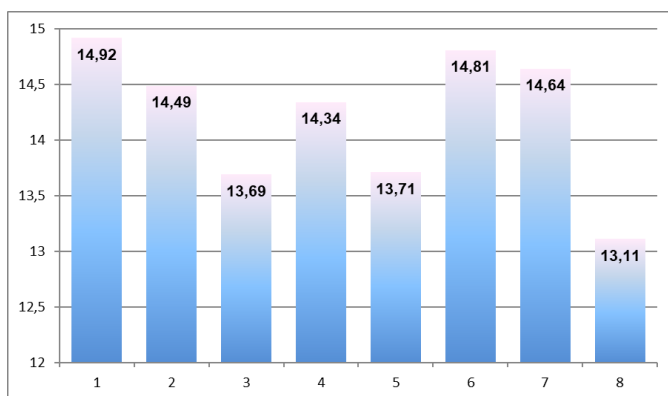
За методикою Г.Шуберта, у значної частини опитаних (54,94 %) виявлено середній рівень прояву схильності до ризику як особистісної характеристики; дещо більше чверті респондентів є досить обережними (26,37 % опитаних з низьким і дуже низьким рівнями схильності до ризику), а для решти, 18,68 % вибірки, схильність до ризику може бути особистісною рисою (високий та дуже високий рівні показника).

За методикою О.Г. Шмельова, результати, закономірно, схожі, хоча мова йде не про рису особистості, а про прояв ризикованої поведінки: у більшості респондентів (68,13 %) – середній рівень показника, ще у 25,27 % – низький, тобто вони швидше схильні проявляти надмірну обережність, не ризикувати; і лише 6,6 % вибірки виявили схильність поводитися ризиковано, очевидно, сприймаючи ризик як виклик, а не загрозу.

За середніми показниками шкал методики

Р.Янов-Бульман, що діагностує відчуття респондентами безпеки, виявлено:

- опитувані значно більше вірять у прихильність до них світу (середня – 14,92 балів) та цінність власного Я (14,81 балів), ступінь контролю за подіями, що відбуваються світі і стосуються людини (14,64), навіть у те, що люди переважно добрі (14,49 балів), ніж у власну удачливість (середня по вибірці – 13,11 балів), справедливість як принцип існування світу (13,69 балів) та випадковість розподілу подій (13,71 балів);
- враховуючи кількість показників та окремих тверджень, що визначають типи глобального ставлення особистості, можемо дійти висновку, що сильніше за решту проявляється перший тип глобального ставлення: віра у прихильність навколишнього світу до людини, а найменше розвинутим у респондентів є такий тип глобального ставлення, як віра в осмисленість світу (при цьому усі значення показників близькі до середнього), тобто опитувані відчувають безпеку, проте, не в достатній мірі;
- повний розподіл середніх за шкалами методики можна побачити на такій діаграмі:

Примітки: *** 1 – прихильність світу; 2 – доброта людей; 3 – справедливість світу; 4 – контрольованість світу; 5 – випадковість розподілу подій; 6 – цінність Я; 7 – ступінь самоконтролю; 8 – ступінь удачливості.

Рис.1. Середні показники за шкалами методики діагностики почуття безпеки

Отже, студенти вважають, що їм не завжди сприяє удача чи везіння і це не випадково: світ не зовсім справедливий по відношенню до них (і це – на шкоду відчуттю ними безпеки), проте вони переконані у тому, що більшість людей добрі (отже, їм не зашкодять), що вони в основному здатні контролювати події

свого життя, а, отже, принаймні, частково, – і світу в цілому, оскільки вважають, що світ досить прихильний до них, отже, у них є причини цілувати власне Я (і ці уявлення респондентів здатні вплинути на їх мислення, почуття / емоції та поведінку, підтримуючи відносно стійку, стабільну суб'єктивну картину світу, що і забезпечує їх почуття психологічної безпеки у світі).

Проведений нами кореляційний аналіз за Ч. Пірсоном (Pearson r) дозволив виявити значну кількість статично значимих кореляційних зв'язків між різними показниками методик, проте, відповідно до теми та мети статті, ми свою увагу зосередимо на кореляції показників методики визначення почуття психологічної безпеки особистості з іншими методиками.

Отже, виявлено кореляційні зв'язки між такими показниками:

відчуттям прихильності світу та загального ставлення до прихильності світу і залученістю (методика С. Мадді) ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$; $r = 0,22$; $p \leq 0,05$); отже, респонденти, які вважають світ в цілому добрим і прихильним до себе, можуть проявляти власну прихильність до інших людей і світу в цілому, бути залученими до подій життя, навіть всупереч можливим проблемам (за С. Мадді, «залученість – це система переконань, яка мінімізує відчуття загрози від будь-якої стресогенної події» (Maddi, Matthews, & Kelly, 2012);

контрольованості світу та залученістю ($r = 0,22$; $p \leq 0,05$), контролем ($r = 0,22$; $p \leq 0,05$) та життєстійкістю (методика С. Мадді) в цілому ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$): опитані, упевнені в контрольованості і не випадковості подій у світі можуть бути прихильними до усього в світі, вважаючи себе здатними впливати на результат розвитку подій і усвідомлюючи, що людина сама визначає сенс і мету свого життя, приймаючи рішення використовувати стреси і проблеми для подальшого розвитку і самоздійснення (Maddi, 2002);

випадковості як принципу розподілу подій і прийняттям ризику ($r = - 0,21$; $p \leq 0,05$) (методика Г.Шуберта); тобто, не вірячи у випадковість розподілу подій у житті, респонденти можуть бути не схильні до ризикованих дій і вчинків (за суттю, вірячи у справедливість відплати / покарання);

відчуттям цінності власного Я та залученістю ($r = 0,31$; $p \leq 0,01$), контролем ($r = 0,31$; $p \leq 0,01$), прийнят-

тям ризику ($r = 0,22$; $p \leq 0,05$) і життєстійкістю ($r = 0,30$; $p \leq 0,01$) (методика С. Мадді); ступенем удачі (везіння) та показниками життєстійкості ($r = 0,29$), залученості ($r = 0,28$; $p \leq 0,01$), контролю ($r = 0,23$; $p \leq 0,05$), прийняттям ризику ($r = 0,27$; $p \leq 0,01$) (методика С.Мадді); глобальної переконаності стосовно власної цінності та усіма показниками методики визначення життєстійкості особистості: залученістю ($r = 0,28$; $p \leq 0,01$), контролю ($r = 0,23$; $p \leq 0,05$), прийняття ризику ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$), загальним показником життєстійкості ($r = 0,27$; $p \leq 0,01$);

отже, створюючи свій унікальний сенс взаємодії зі світом через активну участь в усьому, що відбувається з ними в житті, розумний усвідомлений вплив на наслідки подій, прийняття ризику як виклику, готовність до дії без гарантії успіху та вчитися на власних помилках, виносячи уроки з вирішення проблем і стресів, з якими довелося зіткнутися (Maddi, 2013), досліджувані студенти будуть здатні повірити у цінність власного Я та свою удачливість у житті і таким чином відчуті психологічну безпеку, спрямовуючись на подальший саморозвиток і особистісний ріст; вірячи в майбутнє;

готовності до ризикованої поведінки (методика О.Г. Шмельова) та схильністю ризикувати як особистісною рисою ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$) (методика Г. Шуберта); тобто респонденти зі схильністю до ризику як особистісною рисою проявляють підвищену готовність ризикувати у відповідній екстремальній ситуації;

прийняттям ризику (за С. Мадді) та особистою схильністю до ризику ($r = 0,22$; $p \leq 0,05$) (методика Г.Шуберта); отже, опитані з особистісною схильністю до ризику можуть частіше приймати ризиковані життєві виклики, вважаючи їх можливістю вчитися, розвиватися, використовуючи власний досвід (Maddi, 2002);

значимо також, що прямого зв'язку між відчуттям особистістю безпеки та їх схильністю / готовністю до ризику ми не виявили.

Висновки. 1. У науковій психологічній літературі єдина, цілісна й узагальнена точка зору на психологічну безпеку (в тому числі на її рівні та передумови) досі відсутня, що можна вважати закономірним: більшість її дослідників «переключилися» на аналіз інформаційної чи інформаційно-психологічної безпеки люди-

ни та соціуму. 2. Розуміння науковцями феномену психологічної безпеки полягає у загальному її тлумаченні як комплексного, інтегрального, динамічного явища; переживання, стану чи відчуття людиною захищеності (зокрема, своїх інтересів і цінностей) від зовнішніх і внутрішніх загроз, контрольованості життєвих подій; упевненість особистості в собі, у здатності зберігати стійку рівновагу та опиратися можливим і наявним загрозам; задоволеність базових потреб особистості та задоволеність життям загалом, внутрішній спокій і сприятливе оточення для подальшого розвитку та самореалізації особистості у перспективі. 3. Узагальнюючи погляди науковців на психологічну безпеку особистості, ми схильні розуміти її як відчуття людиною захищеності у безпечному (не загрозливому) світі та готовність захищати це відчуття, підтримувати та відновлювати у разі необхідності, у випадку зіткнення з різними життєвими проблемами; наслідком цього є задоволеність людини життям. Ознаками відчуття особистістю психологічної безпеки є: відчуття захищеності та психологічного благополуччя; задоволеність життям в основному; упевненість у завтрашньому дні, у можливості саморозвитку та самоздійснення; віра в себе, у свою здатність справитися з життєвими труднощами у разі їх виникнення; стабільність умов життя (без ексцесів) і відносна передбачуваність змін у зовнішньому середовищі та суспільстві. 4. Проаналізовані в роботі показники (зокрема, життєстійкість і її складові та компоненти відчуття особистістю безпеки) розвинуті / проявляються у досліджуваних в основному на середньому рівні, що можна визнати достатнім лише умовно. Проте, виявлений позитивний кореляційний зв'язок між показниками методики діагностики життєстійкості та методики визначення почуття безпеки особистості дає можливість припустити, що психологічну безпеку частіше відчуває саме людина з розвиненою життєстійкістю та її складовими: залученістю, включеністю в життя; контролем за усім, що з людиною відбувається у житті, у тому числі стресогенними ситуаціями, та прийняттям ризику як життєвого виклику, у результаті чого можна отримати життєві уроки, здатні зробити людину мудрішою у поведінці та самоздійсненні.

Перспективу подальших розвідок у напрямку статті бачимо в аналізі поняття інформаційно-

ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.

51–60 [in Russian].

References:

- Afolabi, O. A., Baloguna, A. G. (2017). Impacts of Psychological Security, Emotional Intelligence and SelfEfficacy on Undergraduates' Life Satisfaction. *Psychological Thought*, 10(2), 247–261 DOI:10.5964/psycy.v10i2.226.
- Aguzumecjan, R. V., Muradjan, E. B. (2009). Psihologicheskie aspekty bezopasnosti lichnosti [Psychological aspects of personal safety]. *Vestnik prakticheskoy psihologii obrazovanija*, 1(18), 43–47 [in Russian].
- Aguzumecjan, R. V., Muradjan, E. B. (2009). Psihologicheskie aspekty bezopasnosti lichnosti [Psychological aspects of personal safety]. *Vestnik prakticheskoy psihologii obrazovanija*, 2, 40–44 [in Russian].
- Baeva, I. A. (2012). Psihologija bezopasnosti kak osnova analiza jekstremal'noj situacii [Psychology of Security as a Basis of Analysis of Extreme Situation]. *Izvestija RGPU*, (145), 6–18 [in Russian].
- Baeva, I. A. (2016). Psihologija bezopasnosti: teoreticheskaja osnova pomoshhi v jekstremal'noj situacii [Safety psychology: a theoretical basis for emergency assistance]. *Razvitie lichnosti*, (3), 57–74 [in Russian].
- Chujko G. V., Zvarych I. M. (2019). Specyfika informacii' v Interneti. *Psychological Journal*, 5, 12, 21–42 [in Ukrainian].
- Chujko, G. V. (2019). Kontrfaktychne myslennja [Counterfactual thinking]. «Social'na psihologija s"ogodni: zdobutky i perspektyvy»: materialy II Vseukrai'ns'kyj Kongres iz social'noi' psihologii' (pp.376–378). Kiev: ISPP NAPN Ukra'ny. DOI: 10.33120/UCSPProceedings-2019. Retrieved from: <http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Theses-UCSP2019.pdf> [in Ukrainian].
- Dmytrenko, A. K., Chujko, G. V. (2002). *Osnovy gumanistychnoi' psihologii' [Fundamentals of humanistic psychology]*. Chernivci: Prut [in Ukrainian].
- Doslidzhennja shylnosti do ryzyku (O.G. Shmel'ova). (n.d.). Retrieved from: https://studopedia.ru/19_66738_doslidzhennya-shilnosti-do-ryziku.html [in Ukrainian].
- Drynkina, T. I. (2011). Social'naja obuslovlennost' psihologicheskoy bezopasnosti sovremennogo rossijskogo obshhestva [Social conditioning of psychological safety in modern Russian society]. Proceedings from PBPBLCO '11: Dalgatov M.M. (Ed.). *Psihologija bezopasnosti, psihologicheskaja bezopasnost' lichnosti: chelovek i obshhestvo. Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii* (pp. 49–53). Mahachkala: IP Ovchinnikov (ALEF) [in Russian].
- Efimova, N. S. (2011). Konceptual'naja model' psihologicheskoy bezopasnosti lichnosti uchitelja [Conceptual Model of a Teacher's Personality Psychological Security]. *Vestnik ChGPU*, (2), 51–60 [in Russian].
- Grachev, G. V. (1998). *Informacionno-psihologicheskaja bezopasnost' lichnosti: sostojanie i vozmozhnosti psihologicheskoy zashhity [Information and psychological security of a person: state and possibilities of psychological protection]*. Moskva: RAGS [in Russian].
- Harchenko, A. S. (2012). Psihologichna bezpeka osobystosti vykladacha vyshu [Psychological safety of high school teacher's personality]. *Naukovyj visnyk LDUVS. Serija psihologichna*, 2 (2), 443–450. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2\(2\)_52](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2(2)_52) [in Ukrainian].
- Kabachenko, T. S. (2002). *Metody psihologicheskogo vozdejsvjiva [Methods of psychological influence]*. Moskva: Ped. obshhestvo Rossii [in Russian].
- Katajev, Je. S. (2014). Informacijno-psihologichna bezpeka osobystosti v umovah suchasnogo suspil'stva [Informatively-psychological safety of personality is in the conditions of modern society]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu oborony Ukra'ny*, 2 (39), 215–220 [in Ukrainian].
- Kostjuchenko, O. (2013). Psihologichna bezpeka u profesijnij dijnal'nosti suchasnogo zhurnalista [Psychological security in the professional activity of a modern journalist]. *Psycholingvistyka*, 12, 92–97. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_12 [in Ukrainian].
- Maddi, S. R. (2002). The story of hardiness: twenty years of theorizing, research and practice. *Consulting psychology journal: practice and research*, 54, 3, 173–185. DOI: 10.1037/1061-4087.54.3.173.
- Maddi, S. R. (2013). *Hardiness: Turning stressful circumstances into resilient growth*. Berlin-Heidelberg-NY: Springer Briefs in Psychology, 88. Retrieved from: www.springer.com/cda/.../9789400752214-c2.pdf.
- Maddi, S. R., Matthews, M. D., & Kelly, D. R. [and others]. (2012). The role of hardiness and grit in predicting performance and retention of USMA cadets. *Military psychology*, 24, 1, 19–28. DOI:10.1080/08995605.2012.639672.
- Magomed-Jeminov, M. Sh. (2011). Psihologicheskij smysl fenomena bezopasnosti [The psychological meaning of the phenomenon of security]. Proceedings from PBPBLCO '11: Dalgatov M.M. (Ed.). *Psihologija bezopasnosti, psihologicheskaja bezopasnost' lichnosti: chelovek i obshhestvo. Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii* (pp. 69–74). Mahachkala: IP Ovchinnikov (ALEF) [in Russian].
- Maslow, A. H. (1942). The dynamics of psychological security-insecurity. *Journal of Personality*, 10, 4, 331–344. DOI:10.1111/j.1467-6494.1942.tb01911.x.
- Metodika diagnostiki stepeni gotovnosti k risku Shuberta (Test sklonnosti k risku Shuberta). (n.d.). Retrieved from: <https://psycabi.net/testy/273-metodika-diaagnostiki-stepeni-gotovnosti-k-risku-shubert-test-sklonnosti-k-risku-shuberta> [in Russian].

- Ostrouhov, V. V. (2010). Osnovni zagrozy osobystisnij bezpeci vid destruktivnyh informacijnyh vplyviv (informacijno-psychologichna bezpeka osoby) [The main threats to personal security from destructive information influences (information and psychological security of the person)]. *Zahyst informacii*, 1, 5–9 [in Ukrainian].
- Ozhegov, S. I., Shvedova, N. Ju. (1992). Bezopasnost'. Ozhegov S.I., Shvedova N.Ju. *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*. Retrieved from: <http://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C> [in Russian].
- Pol'shina, M. A., & Nasibullina, A. D. (2017). Psihologicheskaja zashhishhennost' i koping-povedenie podrostkov-sirot v konfliktnoj situacii [Psychological security and coping behavior of adolescent orphans in a conflict situation]. *Kazanskij pedagogicheskij zhurnal*, (2 (121)), 169–174 [in Russian].
- Prihod'ko, I. I. (2013). Konceptcija psihologicheskaj bezopasnosti personala jekstremal'nyh vidov dejatel'nosti [Conception of the Psychological Safety of Personnel Engaged in Extreme Occupations]. *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 3. URL: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/3/Prihodko_Psychological-Safety/ [in Russian].
- Puhareva, T. S. (2016). Psihologicheskaja bezopasnost' i ee rol' v professional'nom razvitii lichnosti [Psychological safety and its role in the professional development of the individual]. *Psiholog*, 2, 9–19. DOI: 10.7256/2409-8701.2016.2.19195 [in Russian].
- Rajmova, E. G. (2014). Psihologicheskaja zashhishhennost' lichnosti v «obshhestve riska» [Psychological protection of the person in a “society of risk”. *Vestnik rossijskoj akademii estestvennyh nauk*, 1, 61–63 [in Russian].
- Rapacevich, E. S. (2006). Zashhishhjonnost' psihologicheskaja. Rapacevich E.S. *Psihologo-pedagogicheskij slovar'*. Minsk, 239–240 [in Russian].
- Roshhin, S. K., Sosnin, V. A. (1995). Psihologicheskaja bezopasnost': Novyj podhod k bezopasnosti. cheloveka, obshhestva i gosudarstva [Psychological Safety: A New Approach to Safety. person, society and state]. *Rossijskij monitor*, 133–144 [in Russian].
- Solomin, V. P., Shatrovoj, O. V., Mihajlov, L. A., & Malikova, T. V. (2008). Psihologicheskaja bezopasnost' [Psychological Safety]. Moskva: Drofa [in Russian].
- Shkala bazovyh ubezhdenij, R. Janov-Bul'man, adaptacija O. Kravcovoj. Test na chuvstvo bezopasnosti. (n.d.). Retrieved from: <https://psycabi.net/testy/601-shkala-bazovykh-ubezhdenij-r-janov-bulman-adaptatsiya-o-kravtsovoj-test-na-chuvstvo-bezopasnosti> [in Russian].
- Termin «Bezpeka» (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/1742> [in Ukrainian].
- Test zhiznestojkosti. Metodika S. Maddi, adaptacija D. A. Leont'eva. (n.d.). Retrieved from: <https://psycabi.net/testy/563-test-zhiznestojkosti-metodika-s-maddi-adaptatsiya-d-a-leonteva> [in Russian].
- Tkachyshyna, O. R. (2019). Psihologichna bezpeka u konteksti manipuljativnogo vplyvu na svidomist' osobystosti [Psychological safety in the context of manipulative influence on the consciousness of the person]. *Teorija i praktyka suchasnoi' psihologii*, 1, 1, 178–182 [in Ukrainian].
- Uhanova, N. S. (2013). Informacijno-psychologichna bezpeka osobystosti, suspil'stva ta derzhavy [Information and psychological security of the individual, society and the state]. *Pravova informatyka*, 3 (39), 91–95 [in Ukrainian].
- Verbina, G. G. (2013). Psihologicheskaja bezopasnost' lichnosti [Psychological safety of a person]. *Vestnik Chuvashskogo universiteta*, (4), 196–202 [in Russian].
- Wang, J., Long, R., Chen, H., & Li, Q. (2019). Measuring the Psychological Security of Urban Residents: Construction and Validation of a New Scale. *Frontiers in Psychology*, 10, 2423. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.02423.
- Zotova, O. Yu., Karapetyan, L. V. (2018). Psychological security as the foundation of personal psychological wellbeing (analytical review). *Psychology in Russia: State of the Art*, 11, 2, 100–113. DOI: 10.11621 / pir.2018.0208.

Halyna Chuiko

PhD in Philological Sciences, associate professor of the Department of Psychology, Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi, Chernivtsi (Ukraine)

Yan Chaplak

PhD in Psychological Sciences, associate professor of the Department of Psychology, Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi, Chernivtsi (Ukraine)

Mariya Komysaruk

PhD in Pedagogical Sciences, associate professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool Education, Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi, Chernivtsi (Ukraine)

AN INDIVIDUAL'S PSYCHOLOGICAL SAFETY IN THE UNSTABLE WORLD

ABSTRACT

The article analyses theoretically the concept of psychological safety as it is understood in psychology and presents the empirical study of students-future psychologists' feeling of psychological safety in terms of their propensity to risk and their psychological hardiness as a prerequisite for a personal ability to resist danger. It is stated that the problem of an individual's psychological safety in

the situation of quarantine isolation and COVID-2019 pandemic is especially actual, even comes to the fore and requires thorough analysis and careful study in the context of the current objective situation in Ukraine and the world.

The need for safety and protection from various threats is an individual's fundamental need, further self-development and self-realization depend on its satisfaction; but an average person begins to realize this fact only after losing a sense of psychological safety. In scientific sources, psychological safety is more often seen as a means helping achieve / obtain something desired instead of understanding it as a goal.

The interpretations of psychological safety, its structure, levels and factors supporting it presented by different scientists and its relation to informational-psychological security are analyzed. After the performed review of scientific psychological literature, the phenomenon of psychological safety was generalized as a complex, integral dynamic phenomenon; an individual's state and feeling of being protected from external and internal threats; controllability of life events; an individual's confidence in their ability to resist possible and existing threats; satisfaction of an individual's basic needs and life as a whole for the further development and self-realization.

We understand psychological safety as an individual's sense of security in a safe world and a willingness to protect and restore that feeling when needed, resulting in the individual's satisfaction with life.

It is concluded that the studied students' individual psychological hardiness with its components and the components of their sense of safety were not sufficiently developed. However, we can assume that psychological safety is more often experienced by people with developed psychological hardiness and its components: commitment to life; control over things happening in life, in particular, in stressful situations, and risk acceptance as a life challenge, as a result of which an individual can learn valuable life lessons helping them to become wiser for further self-realization.

Key words: psychological safety, security, psychological hardiness, commitment, challenge, control, risk appetite.

Чуйко Галина Васильевна

Кандидат филологических наук, доцент кафедры психологии Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича, г. Черновцы (Украина)

Чаплак Ян Васильевич

Кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича, г. Черновцы (Украина)

Комисарик Мария Ивановна

Кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии дошкольного образования Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича, г. Черновцы (Украина)

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ В НЕСТАБИЛЬНОМ МИРЕ

АННОТАЦИЯ

Статья связана с теоретическим анализом понимания понятия психологической безопасности в психологии и эмпирическим исследованием ощущения психологической безопасности студентами – будущими психологами в плане их склонности к риску и проявления их жизнестойкости как предпосылки способности личности сопротивляться угрозе опасности. Констатируется, что проблема психологической безопасности личности в ситуации карантинной изоляции и пандемии COVID-2019 не просто остается актуальной, а выступает на передний план и требует основательного анализа и тщательного изучения в контексте объективной ситуации в Украине и мире.

Отмечается, что потребность в безопасности и защищенности от различных угроз является фундаментальной потребностью личности, от удовлетворения которой зависит ее дальнейшее саморазвитие и самореализация, но обычный человек начинает осознавать это, чаще, потеряв ощущение психологической безопасности; а в научных источниках психологическая безопасность чаще рассматривается как средство достижения / получения желаемого вместо понимания ее как цели.

Проанализированы толкование психологической безопасности, ее структуры, уровней и факторов, которые ее обеспечивают, разными учеными и ее соотношение с информационно-психологической безопасностью. Понимание феномена психологической безопасности в научной психологической литературе обобщено как комплексное, интегральное динамическое явление; состояние и ощущение человеком защи-

ценности от внешних и внутренних угроз; контролируемость жизненных событий; уверенность личности в своей способности сопротивляться возможным и имеющимся угрозам; удовлетворенность базовых потребностей личности и жизнью в целом для дальнейшего развития и самореализации личности в будущем.

Отмечено, что мы склонны понимать психологическую безопасность как ощущение человеком защищенности в безопасном мире и готовность защищать и восстанавливать это ощущение в случае необходимости, следствием чего является удовлетворенность человека жизнью.

Сделаны выводы, что жизнестойкость и ее составляющие и компоненты ощущения личностью безопасности развиты у исследуемых студентов недостаточно. Однако, можно предположить, что психологическую безопасность чаще испытывает человек с развитой жизнестойкостью и ее составляющими: вовлеченностью, включенностью в жизнь; контролем за тем, что происходит с человеком в жизни, в частности, стрессогенными ситуациями, и принятием риска как жизненного вызова, в результате чего человек может получить ценные жизненные уроки, способные сделать его мудрее в дальнейшей самореализации.

Ключевые слова: психологическая безопасность, защищенность, жизнестойкость, вовлеченность, принятие риска, контроль, склонность к риску.

How to cite (як цитувати):

Chuyko, H., Chaplak, Y., Komisaryk, M. (2021). *AN INDIVIDUAL'S PSYCHOLOGICAL SAFETY IN THE UNSTABLE WORLD. PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 7 (1), 65-81. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1.6> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 21.12.2020

Дата рекомендації до друку: 20.01.2021

Дата оприлюднення: 30.01.2021